

OSMANLI ARAŐTIRMALARI
IV

Neşir Heyeti — Editorial Board
HALİL İNALCIK — NEJAT GÖYÜNÇ
HEATH W. LOWRY

THE JOURNAL OF OTTOMAN STUDIES
IV

İstanbul - 1984

Sahibi : ENDERUN KİTABEVİ adına İsmail Özdoğan
Yazı İşleri Sorumlusu : Nejat Göyünç
Basıldığı Yer : Edebiyat Fakültesi Matbaası
Adres : ENDERUN KİTABEVİ, Beyaz Saray No. 46

Beyazıt - İstanbul

Erich Prokosch, *Osmanisches Wortgut im Sudan-Arabischen*, Islamkundliche Untersuchungen, Band 89, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1983, 15 x 22, 75 s.; Fiati gösterilmiyor.

Türkler târih boyunca yaşadıkları ve yayıldıkları geniş coğrafi bölgelerde birbirlerinden farklı kültür dâireleri ile temâsa gelmişler, bu temâs sonucu olarak üç - hattâ dört - kıt'a üzerinde çeşitli dillerle ilgi kurmuşlar, bunlarla en az kelime alış-verişinde bulunmuşlardır. Ölü veya canlı, bu dillerin sayısı o kadar çoktur ki, bunlara ait malzemenin toplanıp modern metodlarla işlenmesi uzun yıllar Türkoloji'nin en büyük mes'elelerinden biri olmakta devâm edecektir. Hristiyan, Budist ve başka dinlerdeki memleketlerin dillerinden Türk Diline geçen kelimeler üzerinde yapılan araştırmalar şimdilik en tatminkâr olanlarıdır. Aynı dillere Türk Dilinden alınmış kelimelere ait çalışmalar daha az olmakla birlikte oldukça kabarık bir liste tutar. Buna karşı, kültür bakımından Türk'lüğe en yakın olması gereken dört dil grubunda, bu konuda, şaşılacak bir fakirlik göze çarpmaktadır. Bu dördü arasına giren İran dilleri, şu anda en iyi durumdadır. Bunu başlıca Gerhard Doerfer'in çalışmalarına borçluyuz. Arap dili (ve onun lehçeleri) sırada ikinciliği, Müslüman (ve başka dinlerdeki) halkların konuştuğu Hind dilleri üçüncülüğü, Müslüman (ve Hristiyan dinindeki) halkların konuştuğu Kafkas dilleri ise sonuculuğu alır. Kafkas-Türk dil ilgileri konusu, karşımızda hemen-hemen el değmemiş bir mes'ele halinde durmaktadır.

Bildiğim kadarı ile, Türk Dili'nden Arap diline geçen kelimeler için yapılan başlıca araştırmalar :

Ateş, Ahmed 'Arapça Yazı Dilinde Türkçe Kelimeler' *Reşid Rahmeti Arat İçin*, TKAE yayımları, nu. 19, Seri 1, sayı 82, Ankara 1965, s. 5-25 (530 Türkçe kelime).

Cheneb, Mohammad Ben 'Mots turks et persans conservés dans le parle algérien', *Alger 1922* (trc. Ateş, Ahmed, 'Cezayir Konuşma dilinde muhafaza edilen türkçe ve (türkçe aracılığı ile gelen) farsça kelimeler' TDAY, Belleten 1966, Ankara 1967, s. 157-213 (634 kelime).

Doerfer, Gerhard '*Türkische Lehnwörter im Tadschikischen*', Wiesbaden 1967.

Gordlevskiy 'K voprosu o vliyanii turetskogo yazıka na arabskiy' *Zapiski Kollegii Vostokovedov pri Aziatskom Muzeé V, Leningrad 1930.*

Halasi-Kun, T(ibór), 'The Ottoman Elements in the Syrian Dialects', I. AOH 1, 1969, s. 14-91 II. *Archivum Ottomanicum V, 1973, s. 17-95; VII, 1982, s. 117-267* (905 kelime).

Mahfuz, Husayn Ali 'al-alfâz al-turkiyya fi'l-lahcat al-'irâkiyya' *al-turâş al-ş'a'bi* nu. 6, Bagdad 1964, s. 1-24 (500 kadar Türkçe kelime).

Onat, Nâim Hâzım, *Arapçanın Türk Diliyle Kuruluşu I.*, İstanbul 1944, II., 1. fasikül 1951 (özellikle Suriye ve Irak Arapçası, metodoloji bakımından zayıf, fakat malzeme konuşma dilinde geldiği için değerli).

Prokosch, Erich, *Osmanisches Wortgut im Ägyptisch-Arabischen*, Islamkundliche Untersuchungen Band 78, Klaus Schwarz Verlag, Berlin 1983, den ibarettir.

Özetlemek gerekirse, 1930'dan 1983'e kadar sadece, üç kitap ve yedi makale. Bu bakımdan, Erich Prokosch'un, aynı konuda ve yeni bir alanda bir başka kitap yayınlaması, Türkoloji adına şükranla karşıladığımız bir katkı teşkil etmektedir.

Osmanisches Wortgut im Sudan-Arabischen 'Sudan Arapçasında Osmanlıca Kelime Malzemesi'

Önsözü tâkiben 1. Târih ve kültür târihi bakımından giriş 2. Kelime malzemesinin devralınan karakteristik vasıfları 3. Osmanlıcadan Sudan-Arapçasına geçen kelimelerdeki ses değışmeleri 4. Osmanlıca kelimelerin ayırd edilmesi 5. Osmanlıca olmayan kelime malzemesi 6. Transkripsiyon ve alfabe 7. Dip notlar 8. Bibliyografya 9. Kısaltmalar 10. Alfabe sırasına göre kelime dizini bölümlerine ayrılmıştır. Kitabın sonuncu bölümünde (çoğul şekilleri dahil) 278 kelime yer alır. Bunların 108'i Farsça, 92'si Türkçe, 43'ü Osmanlı Arapçası, 12'si Arapça-Farsça veya Farsça-Arapça unsurlardan meydana gelen kelimeler, 10'u Rumca, 5'i İtalyanca, 3'ü Romence, 2'si Macarca, biri Çince-Rusça, biri Fransızca, biri de (muhtemelen) İspanyolcadır (Bu sonuncu işaret edilmemiştir). Prokosch'un açıklamalarına göre,yaptığım bulistede bâzı kelimelerin kaynağı olarak verilen dillerin adlarını düzeltmek gerekir. Kelimelerin Sudan-Arapçasındaki varlığını mantıklı bir şekilde izâh, ancak bunu hazırlayan târîhî sebepleri bilmekle mümkün olabilirdi. Osmanlıcadan geçen Farsça kelimelerin hatırı için tâ Arsakidlere kadar uzanan fakat *Tulûnî* ve *İkşid*'lerden hiç bahsetmeyen Prokosch bu ilginin başlangıç tarihini 1. Türk Memlûkler (1250-1382) 2. Çerkez Memlûkler (1382-1517) 3. Osmanlılar (1517-1882) zincirindeki 1250'ye bağlar.

Ses değışiklikleri için, üçüncü bölümde verilen kanunları, metod bakımından önemli gördüğümünden şöyle özetliyorum :

1. Osmanlıca art damak k'sı, Mısır Arapçasında', Sudan Arapçasında g (bu çalışmada her ikisi için art damak k'si kullanılmış)

2. Ayrıca Osm. c, Mıs. Ar. g, Sud. Ar. c

Osm. *kanca*, Mıs. Ar. 'anga (çalışmada *kanga*) Sud. Ar. *ganca* (çalışmada *kanca*) Osmanlıcadaki biri açık öbürü kapalı iki e dâhil dokuz vokal yerine hem Mısır, hem de Sudan Arapçasında yalnız üç vokal kullanılıyor. (a,i,u).

3. Osm. a, Mıs. Ar. a/â, Sud. Ar. a/â

<i>alaca</i>	' <i>alâga</i>	<i>âlâca</i>
<i>basma</i>	<i>basma</i>	<i>basma</i>
<i>baş</i>	<i>bâş</i>	<i>bâş</i>

4. Osm. ä	Mıs. Ar. a	Sud. Ar. a
<i>gârdâl</i>	<i>gardal</i>	<i>cardal</i>
<i>pâargâl</i>	<i>bargal</i>	<i>barcal</i>

5. Osm. e Mıs. Ar. i
vergü *virü* (Türkçede kontrast olmadığı için bu kelimeye olduğu gibi her yerde w yerine v kullandım)

6. Osm. <i>ı</i> <i>khıyâr</i>	Mis. Ar. <i>i</i> <i>khıyâr</i>	Sud. Ar. <i>i</i> <i>khıyâr</i> (her yerde h için kh kullandım)
7. Osm. <i>i</i> <i>birinci</i> <i>binbaşı/dimbaşı</i> <i>ikinci</i>	Mis. Ar. <i>i</i> <i>bringi</i> <i>bikbâşi</i> <i>kingi</i>	Sud. Ar. <i>i</i> <i>birincî</i> <i>bikbâşi</i> <i>kinçî</i>
8. Osm. <i>o</i> <i>töpcü</i> <i>onbaşı</i> <i>orta</i>	Mis. Ar. <i>u, 'u</i> <i>tubçî</i> <i>'unbâşi</i> <i>'urta</i>	Sud. Ar. <i>u</i> <i>tubçî</i> <i>unbâşi</i> <i>urta</i>
9. Osm. <i>ö</i> <i>bölük</i> <i>köfte</i>	Mis. Ar. <i>u</i> <i>bulük</i> <i>kufta</i>	Sud. Ar. <i>u</i> <i>buluk</i> <i>kufta</i>
10. Osm. <i>u</i> <i>burma</i> <i>tulumba</i>	Mis. Ar. <i>u</i> <i>burma</i> <i>tulumba</i>	Sud. Ar. <i>u</i> <i>burma</i> <i>tulumba</i>
11. Osm. <i>ü</i> <i>cüzdân</i> <i>gümruk</i> <i>yüzbaşı</i>	Mis. Ar. <i>u</i> <i>guzlân</i> <i>gumruk</i> <i>yuzbâşi</i>	Sud. Ar. <i>u</i> <i>cuzlân</i> <i>cumruk</i> <i>yüzbâşi</i>
12. Osm. U/O -I <i>borı</i> (daha son- ra <i>boru</i>) <i>burgı</i> (sonra <i>burgu</i>) <i>dogrı</i> (önce <i>togrı</i> , sonra <i>dogru</i>) <i>köpri</i> (sonra <i>köprü</i>)	Mis. Ar. <i>u-i</i> <i>bûri</i> <i>burgi</i> <i>duğri</i> <i>kubri</i>	Sud. Ar. <i>u-i</i> <i>bûri</i> <i>burgî</i> <i>duğri</i> <i>kubri</i>

Daha önce *a* için verdiği üçüncü kurala rağmen Prokosch burada yeni bir kural veriyor ve bunu bir fonetik eğilim olarak açıklıyor :

13. Osm. <i>a</i> <i>cânbaz</i> <i>'arz-ı hâl</i> <i>papagan</i>	Mis. Ar. <i>a/u</i> <i>gumbâz</i> <i>ardahâl</i> <i>bagbagân</i>	Sud. Ar. <i>u</i> <i>cumbâz</i> <i>'urduhâl</i> <i>bugbugân</i>
Öbür yandan : <i>kışlak</i> <i>kuruş</i> (<i>guruş</i>)	<i>kuşlâk</i> <i>kirş</i> (2 nd. tek. <i>kuruş, gurüş</i>)	<i>kişlâk</i> <i>kiriş</i> (<i>kiriş</i>)

14. Yabancı asıllı Osmanlıca kelimelerdeki (bu husus açıklanmamıştır) uzun *â, î, û*'nun her iki Arapçada da muhafaza edildiği gösteriliyor. Beş misalden birisi Türkçe :

çâkûç 'çekic'   *şâkûş*   *şâkûş*

Konsonlarla ilgili kurallar

15. Osm. ç	Mis. Ar. ş	Sud. Ar. ş
16. Osm. p	Mis. Ar. b	Sud. Ar. b
17. Osm. <i>bandıra</i>	Mis. Ar. <i>bundéra</i>	Sud. Ar. <i>mandıra</i>

Bu kurallar arasında birkaçı, bana dilbilgisi yönünden başka bir şekilde görünüyor : Üç numaralı kuralın dayandığı misalleri gözden geçirirsek, her iki Arapçadaki uzunlukların Osmanlıcanın o devri için gerçeği temsil ettiği anlaşılır. Çünkü, asli uzunluklar Orta Türkçe Devresi'nin sonunda bile yaşamakta idi. Hiç *zihâf* yapmayan bir şâirde rastlanan *imâle*'lerin dâimâ asli uzunluklara denk düştüğünü daha ben Eski Türkçedeki uzun vokaller konusundaki makalemi yayınladığım zaman, aynı yerde çıkan bir başka yazıda geçen Osmanlı şâirlerindeki *imâleler* (o zaman herkes öyle diyordu) italik dizdikleri için farketmiştim (Sonra bu metod benden izin almadan bir başkası tarafından kullanılmıştır). Verilen misallerden ikisindeki vokaller uzun, birinde ise kısadır. Çünkü aslında da öyle idi : *alâ, bâş* ve *basma*. Bütün diğer uzunluklar da öyledir : *brinci, bori, toğri, yüzbâşi, kışlak*...

İkinci kurala aykırı düşen 13. kural, kanaatimce bir 'labial assimilation' dan başka bir şey değildir. Sud. Ar.'daki *cunbâz* ve *bugbugân* kelimelerinin her ikisinde de vokalin yakın komşuluğunda 'b' vardır. Mısır Arapçasındaki *bunderâ*, Sudan Arapçasındaki *burvâz* da aynı karakterdedir. Bence, 'ardahal yerine Sud. Ar.'da görülen *urduhâl* kelimesi *kışlak* ve *kurûş*'la birlikte mütalaa edilmelidir. Türkçedeki 'i Arapçada ya 'i, yahut ta 'u ile karşılanabilir. Glottal stop'la çok kısalan 'a, 'ya yaklaşır. O sebeble Sud. Ar.'da 'u ile temsil ediliyor.

12. Kuraldaki U/O - I şemalı Osmanlıca kelimelerin Mis. Ar.'da 'u-i, Sud. Ar.'da 'u-i şeklinde karşılandığı görüşü, belki bir yanılma mahsulüdür. Eğer sondaki U'larm Arapçada 'i olma gibi bir temâyülü var idi ise, niçin *vergü* yerine Arapçada *virku* var?

Bence, burada bir kronoloji, ve pek muhtemel olarak bir sâha, meselesi var. U/O - I şeması Kıpçakçanın özelliklerinden biridir. Bu kelimeler daha Memlûk Kıpçaklar zamanında Mısır Arapçasına girmiş olmalıdır. *köpri* şekli buna mükemmel sûrette uyar. Çünkü bu kelime Eski Türkçede *köpriüg* idi. Doğu Türkçesinde *köpriük* oldu. Güneyde bir 'fricative' olan 'g, 'aperture' uyumu ile kendinden önceki vokal tarafından yutuldu. Bunun sonucu olarak, vokal düz ise yuvarlaklaştı, yuvarlak ise kendini korudu, fakat ikinci derece uzunluk, doğdu. Halbuki Kıpçakçada *köpri* vardır. *doğri*'yi da - t yerine d olduğu için - daha yeni bir şekil olarak düşünmek mecburiyetinde değiliz (eğer Osmanlı yerine, Oğuz- Kıpçak'ı koyarsak). Böyle olunca, Sudan Arapçasındaki bazı kelimelerin Kıpçakçadan - yine Mısır Arapçası yolu ile - gelmiş olması gerekir.

Son bölümde, alfabe sırasına göre verilen kelimelerin bazıları için, gösterilen kaynak bence tartışılabilir. Meselâ, *basturma* (Zenker'e dayanarak) Grekçe *pastramás* ile açıklanıyor. Acaba Türklerde ve Mogollarda Hunlara kadar uzanan bir geçmişe sâhip 'et kurutma tekniği' ile kelimenin kökü ve eklerinin açık anlamı (*bas-tur-mâ*) tam bir uygunluk hâlinde XIV. yüzyıl kaynaklarında bile bulunmakta iken, Grekçedeki mânâsını ve tanıklarını üstün kulan nedir?

Aynı şekilde *köpri* (yine Zenker'e dayanarak) Grekçe *ğefura*'ya bağlanıyor. Buna en ufak bir ihtimal dahi yoktur. Çünkü *köpri*'nin Eski Türkçe şekli *köprüg*, Ana Altayca'dan gelir. Ana Altayca'daki bu şekil yalnız Grekçedeki kelimenin değil Germanic *bridge*, *brück* vb. larının da kaynağıdır. Bu kelimelerin Hind-Avrupa dillerinde ortak bir kaynağı yoktur, verilen etimolojileri de dayanaksızdır. *cabakhâna* 'cephâne' kelimesinin kaynağı (yine Zenker) Farsça olarak gösteriliyor. *câba* Farsçaya, Mogolca *cebe* 'silâh'tan gelir. *karâgûl* 'karakol', ortak bir *kara*-bakmak gözetlemek' köküne rağmen, Türkçe değil Mogolcadır. Bunun sebebi *-gul* ekinin, bu ikinci dile ait olması, Türkçede ise bulunmamasıdır. *karakol* bir 'contamination' (buluşma) ile meydana gelmiştir. *gul* : *kol*, böyle olunca kelime bir kökten türey yerine, iki üyeli bir terkiib şeklinde alınmış oluyor; biri *kara* 'siyah', öbürü *kol* 'kit'a', *tâbûr* 'geçit (askeri), sıra; açık orduğâh'. Kelimenin kaynağı *tabôr*'dur denilmektedir. Gerçekte Mogolca *tabgur*'dan gelir. Bunlara *baçavra* eklenebilir. Osmanlıcadaki şekil ile *paçavra* Yahudi İspanyolcasından kaynaklanmaktadır. Son olarak *gâga* (*gôga*) Osmanlıca *gavgâ* (*kavgâ*)'nın kaynağına dokunulabilir. Bu kelime Eski Türkçedeki *kap-* fiilinden *-ga* ile türetilmiş görünüyor. Yine o devreye âit *kap-*'ın böyle bir mânası olduğunu bilmiyorum. Buna karşı birincisinin *kapış-* 'kavgaya girişmek, kavga etmek' gibi bir türevi bulunmaktadır.

Bir dilden başka bir dile geçen kelimeler, sâdece ses ve onların dizisinden ibâret bir takım semboller yığınından farklı telâkki edilmelidir. Aslında, âhntılar kültür ilgilerinin en sâdik tanıklarındır. Onlar sâyesinde, bu ilginin nitelik ve sınırlarını öğrenebiliriz. Bu bakımdan, Prokosch'un hiç olmazsa, toplamış olduğu malzemeyi, semantik yönünden birkaç grupta incelemesi beklenirdi. Bir fikir vermek için ben böyle bir gruplama denemesi yaptım :

1. *âlet isimleri* : *balta*, *barcal* 'pergel', *burgî* 'vida', *burma* 'vida', *candara* 'çamaşır mengersi', *dôlâb* 'su ile dönen ve suyu yüksek yerlere çıkarmakta kullanılan büyük ağaç tekerlek (çoğul *davâlib*), *kôrêk* 'kürek' (çoğul *kavârîg*). *kanca*, *şâkûş* 'çekiç', *şambar*, *şanbar* 'çenber', *şankal* 'kapı çengeli, şürgüsü, mandalı', *şiş* 'tahtadan pencere kapağı; kebab şişi' *tulumba*, *turumba* 'tulumba' (çoğul *tulumbât*), *yây* 'madeni zemberek'.

2. *askerlikle ilgili kelimeler* : *bêrâk* 'bayrak', *bûri* 'boru (müzik âleti)' *khançar* 'hangir', *khartûş*'su isâle borusu; çakmak (taşı), *karbâc*, *kurbâc* 'kirbaç' (çoğul *karâbic*) *kazlak*, 'küçük sıçak' *kêzân* 'kazan', *kumbula* 'bomba, kumbara', *sancâk* 'sancak' (alay vb. gibi birliklerin), Türk hâkimiyeti sırasında eyâlet beyi, beylerbeyi', *sikh* 'büyük bıçak; kebab şişi', *sunki*, *sûnki* 'süngü', *tabançâ*, *bâşbuzûk* 'düzensiz asker (grubu)', *bikbâşi*, *bimbâşi* 'binbaşı', *şâvîş* 'çavuş', *ûnbâşi* 'onbaşı', *yâvir* 'yaver', *yûzbâşi* 'yüzbaşı', *biyyâde*, *biyyâdi* 'piyâde', *bulûk* 'bölük', *cabakhâna* 'cephâne', *carabandiyya* 'tâlimgâh olarak kullanılan üstü örtülü yer', *istabl* 'ahır', *tavla*, *kalavûz*, 'kılavuz', *karâgûl* 'gözetleme birliği', *kişlâk* 'kışla', *mandira* 'bandıra', *tâbûr* 'geçit resmi; saf nizâmı' (çoğul *tavâbir*), *tâbya* 'tahkim edilmiş savunma yeri', *tubci* 'topçu', *urdi* 'karargâh', *urta* 'tabur'.

3. *idâri işlerle ilgili kelimeler* : *basma* 'mühür', *cumruk* 'gümruk', *daftar* 'defter', *damga* 'damga', *hakîmbâşi* 'hekimbaşı', *khazindâr* 'hazinedâr', *khâzûk*

'kazık (cezâsı)' *khidvî* 'hidiv, hidivlik', *mîrî* 'devlete ait mal', *şabandar* 'şeh-bender', *urdâhâl* 'arzihâl, dilekçe', *zanzâna* 'zindan'.

4. *bâzı ünvanlar* : *afendî* 'efendi' (çoğul *afandîyya*), *agâ* (çoğul *agavât*), *bâş* 'şef', *bêh* 'bey' *darvaş*, *darviş* 'derviş' (çoğul *dârâviş*), *khoca*, *khvâca* 'hoca' *sir* 'baş, şef' *şalabî* 'çelebi, beyefendi', *usta* 'usta' (çoğul *ustavât*), *ustâz* 'öğretmen', *ustâza* 'öğretmen hanım'.

5. *bâzı meslek adları* : *bahlavân*, *fahlavan* 'ip cambazı', *dâdâ* 'mürebbiye', *déd(a)bân* 'gardiyan, gözcü', *samkarî* 'bileyci', *şarmûta* 'orospuluk eden' (çoğul *şarâmît*), *tarzî* 'terzi' (çoğul *tarziyya*), *zarıkas* 'altınla bezeyen', *aczâcî* 'eczacı', *ataşcî* 'ateşçi', *baltacı* 'balta taşıyan, balta yapan', *cazmacî* 'ayakkabıcı', *hancî* 'hancı', *muhvalcî* 'makascı', *nabatşî* 'nöbetçi', *samkarcî* 'bileyci', *tamarcî* '(yaraları ve hastalıkları sağaltan) tımarcı', *tubcî* 'topçu', (çoğul *tubciyya*), *usturcî* 'eski mobilyaları cilâlayan işçi', *bêrakdâr* 'bayraktar', *khazîndâr* 'hazine-dar'

6. *bâzı yiyecekler* : *baklâva* 'baklava', *basturma* 'pastırma', *dandurma* 'dondurma', *huşâf* 'hoşaf', *kâvurma* 'kavurma', *kufta* 'köfte', *mazza* 'meze', *salata*, *şorba* 'çorba', ve bunlarla ilgili olarak *mahrâcân* 'ziyâfet', *şışna* 'çeşni'; *bancâr* 'pancar', *batâtis* 'patates', *becîndân*, *buduncân* 'pathcan', *khîyâr* 'hıyar', *kâvûn* 'kavun', *lârinç* 'narenciye', *şây* 'çay' *zancabil* 'zencefil'.

7. *eğlence vâsıtaları* : *kamanca* 'kemençe', *kâmşa* 'nargile için kullanılan lüle hâlindeki tütün', *nârcilâ* 'nargile', *şâtranc*, *şışa* 'nargile', *tumbâk*, *tumbâk* 'töm-beki' ve bunlarla ilgili olarak *du* 'iki', *đubara* 'iki-iki'.

8. *ölçü birimleri* : *dasta* 'düzine', (çoğul *disât*), *sinca* 'ağırlık olarak terazide kullanılan taş'.

9. *dokuma türleri* : *alâca* 'çizgili ipek dokuma', *bafta* 'amerikan bezi', *başavra* 'paçavra, yazı tahtasına silmek için kullanılır', *canfas* 'ipek bir kumaş', *şâş* 'muslin', (*Çâç*, *Taşkent*'e verilen isimlerden biri), *şavvâl* 'çuval' (çoğul *şavvâlât*), *ustubba* 'üstüpi', *zardakhhân* 'ipek' (*Astrakhan* ?), *zarıkasa* 'dibâ' lame kumaş'.

10. *giyecek türleri vb.* : *bantâlon* 'pantolon' (çoğul *banâtlin*), *başkîr*, *bişkîr* 'havlu' (çoğul *başâkîr*), *bukca* 'bohça' (çoğul *bukâc*), *cazma* 'ayakkabı, çizme' (çoğul *cizâm*), *cuzlân* 'cüzdan', *fustân* 'elbise' (çoğul *fasâtin*) *şâl* 'şal', *şanta* 'çanta' (çoğul *şimât*), *şurrâb* 'çorab' (çoğul *şurrâbât*), *tarbûş* 'fes'.

11. *çeşitli maksatlarla kullanılan yapı, tesis ve yerler* : *aczâkhâna* 'eczâhâne, eczâne', *adbakkhâne* 'tuvalet, W.C.', *cabakhâna* 'cephâne, cephanelik', *karakhâna* 'umumhâne, genelev', *mekhâna* 'meyhâne', *salakhâna* 'salhâne', *tarasâna* 'cephâne, cephanelik, silâh deposu', *ambâr* 'hastahâne odası', *dihlîz* 'koridor', *furûn* 'firın' (çoğul *afrân*), *Khâna* 'satranc tahtası, tavlanın içinde pulların konulduğu yerlerden her biri', *kubri* 'köprü' (çoğul *kabâri*), *lokanda* 'aş evi, lokanta', *oda* 'oda' (çoğul *uvâd*).

12. *bâzı maddeler* : *bôlâd* 'çelik', *damûr* 'demir (çapa)', *fârûza* 'firûze', *masâg* 'mücevher, süs, bezek, altın ve gümüş eşya', *sâc* 'sag, ince mâdenî tabaka',

sığa 'altın ve gümüş eşya, mücevher (Ben, Osmanlıcaya atfedilen bu kelimenin özellikle Kıpçakça ve Çagataycada bulunan *sırğa* 'küpe' ile ilgili olduğunu sanıyorum. *sırğa* daha eski bir şekil olan *ısrıga*'dan gelmektedir). *tabâşir* 'tebeşir', *takhta* 'yazı tahtası',

13. *bâzı hayvan adları* : *bâz* 'doğan, şahin', *bugbugân* 'papağan', *bulbul* 'bülbul', *mîmûn* 'maymûn', *şâhin*.

14. *birkaç sıfat* : *aşval* 'sol eli, solak', *bamba* 'pembe', *duğri* 'doğru', *khurda* 'bakıyye, kırıntı bozuk (para)', *sâg* 'sağlam, geçer; sıhhatli', *sâkh* 'sıhhatli, sağlam', *tambal*, *tanbal* 'tenbel', *tâza* 'tâze', *urnék* 'örnek, model, forma' (çoğul *arânîk*).

15. *birkaç fiil* : *bâs* 'öpmek' (Farsça *bûs*'tan), *bazz* 'bitmek, mahvolmak, yok olmak' (Türkçe *boz*'tan), *işşalban*, *itşalban* 'incelmek, nâzikleşmek veya moda-ya uygun olmak' (Türkçe *çelebi*'den), *tadarvaş* 'derviş olmak' (Farsça *darvîş*'ten).

16. *birkaç nîdâ (cümle)* : *âfarim!* 'âferin, bravo', *bass!* 'yeter, kâfi' (ikinci mânâ 'maamafih, yalnız vb.' buraya girmez), *dastûr* 'müsâde, izin' (isim olarak buraya girmez), *tuf* 'tuh sana!', *zinhâr* 'dikkat!, sakın!'.

17. *yukarıdaki guruplara girmeyen birkaç kelime* : *bardû* 'bir de, bir dir', birinci 'birinci', *burvâz* 'pervaz, çerçeve', *côdâli* 'karyola, yatak, döşek' (Osmanlıca *gövdeli*'den), *darabzîn* 'trabzan, merdiven korkuluğu', *duşman* 'düşman', *funcân* 'fincan' (çoğul *fanâcîn*), *khantûr* 'kaç, bir çeşit binek arabası' (Osmanlıca *hinto(v)*, Macarca *hintó*'dan), *kinçi* 'ikinci', *raşma* 'altından, san'atle yapılmış yular zinciri; eğere asılan altınla bezenmiş tabanca veyâ silâh kaburu' (Osmanlıca *reşme*, daha eski *irîşme*'den), *tamallî* 'dâimî olarak', *tanaka* 'bakırdan yapılmış kahve ibriği'.

Prokosch, bu kelimeleri alfabe sırasına göre dizerken, bâzân maddeler arasında yalnız bir misâl olmasına rağmen, birkaç eki de listeye almıştır : *bân* (tek misâl), *ci* (variant : *şî*), *dâr*, *khâna*, *sir* (tek misâl). Aynı şekilde şu ekler de gösterilebilirdi :

a (variant *e*) : *kâmşa*, *zarkaşa*; *since*, *şişme*

bâşi (*bâş* ve iyelik) : *bimbâşi*, *hâkimbâşi*, *unbâşi*, *yûzbâşi*

bâz : *cunbâz*

ca (Türk, Fars ortak) : *âlâca*, *kamanca*

i : *mîri*, *şalabi*, *tarzi*

(*i*)nci : *birinci*, *kinçi*

lân (Farsça *dân*) : *cuzlân*

lak (Türkçe *lik*) : *kazlak*

li : *côdâli*, *tamallî*

ma : *basma*, *basturma*, *burma*, *cazma*, *dandurma*, *kavurma*, *raşma*

Genel olarak, Hartum, Omdurman ana diyalektlerinin yazılı malzemesine dayanan bu çalışma, Türk kültürünün uzandığı bir coğrafi bölgede (Sûdan'da) eski bir ilginin hâlâ yaşayan hâtîrâlarını ciddi bir şekilde tanıtmaktadır. Prokosch'a araştırmalarında başarılar diler, eserinden dolayı kendisini kutlarız.

Dr. Osman Nedim Tuna